

ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆ

L. G. GUERDAN, «Tigran Yergate». *)

Պարոն Կերտանի այս գեղեցիկ գործը գոյգ նպատակի կը ձգտի. — գծել՝ Տիգրան Երկաթի գրաւիչ դէմքը, որ հոգեբանական եւ այլ զանազան պատմառներով չէ կրցած հայկական միտքին մէջ իր բուն տեղը գրաւել, իր հէֆեաքը ունենալ, երկրորդ՝ հայկական դատը անգամ մըն ալ հրապարակ նետել, տիեզերական լեզւի մը մէջ, մեծ Մօռիս Պառէսին հովանիին տակ:

Այս կրկնակի փորձը կրկնակի յաջողութիւն մըն է: Պարոն Կերտան այդ դէմքը գծած է զգայուն, ապրող գիծերով: Տիգրանը կը տեսնանք իր դժբախտ ճակատագիրովը, իր մտերիմ կեանքին եւ ներքին պայքարներուն մէջ, հասարակական իր սուր եւ հեռատես հայեացքովը, իր պատմական եւ հրապարակային հարցերու խորունկ պատրաստութեամբը, իր գրական ոյժով, ինքնայատուկ տաղանդին «քեկորներուն» մէջ: Որովհետեւ Տիգրան ոյժ մըն է, մեծ ոյժ մը՝ որ խորտակած ոյժ մը պիտի ըլլայ սակայն: Ինչո՞ւ: Նախ հայ ըլլալուն համար, երկրորդ՝ հիւանդ ըլլալուն համար, աղքատ ըլլալուն համար:

Հակառակ այս և ուրիշ շատ մը պատմառներու, որոնք կ'արգիլեն Տիգրանին իր «բուն չափը» տալու, քանակեւ տարեկանին տեսակ մը հոշակ ստացած է արդէն Ֆրանսայի մէջ, Փրանսերէն լեզուով արտայայտող այս հայ «*éphémère*»-ը, որուն յօդածները ժիւլիէթ Ադամ կը հրատարակէ իր Նուվէլ Ռըվիւ-ի մէջ՝ նախապէս երեսնի ազդարարելով գանձ: Մօռիս Պառէս գրողի փայլուն ապագայ մը կը խոստանայ իրեն Ֆր-

անսայի մէջ, եւ Լէօն Տօտէ՝ այս քաջատիկ տաղանդներու որսորդը, նշմարած է զայն եւ մատնանիշ ըրած արդէն:

Բայց Մօռիս Պառէս Տիգրանին տաղանդէն զատ՝ անոր ասիական ծագումէն գրաւած է եւ անոր արեւելեան հրապոյրը կը կրէ առաջին վայրկեանէն, ուժեղ կերպով: «Կնդրուկի դիւրաբեկ կտոր մըն էր քանկագին բոյրով», «Այս երիտասարդ արեւելիցին, ամենէն հազագիւտ էակը՝ որուն երբեք հանդիպած ըլլամ, որ ոչինչէն բանաստեղծութիւն կը շինէր», կը գրէ: Յետոյ, ուրիշ անգամ մը. «Տիգրան, բարեկամս չե՞ս կրնար ինծի Արեւելի մէջ գահ մը նստիլ», կը գոչէ: Որովհետեւ Տիգրան ամբողջ Ասիան, Արեւելն է Մօռիս Պառէսին համար — հայը եւ հայերը անոր մէջէն կը տեսնէ: Երեւանը, Արարատը, որոնց անմահ եւ այնքան զգայուն տողեր պիտի նստիլ, Տիգրանին խոշոր սեւ աչքերուն եւ մեկամազմտ կիսադէմքին ետեւէն պիտի նշմարէր առաջին անգամ, այս փրանսացի ամենէն մեծ եւ ամենէն ճշդահայեաց արեւելագետը:

Եւ Տիգրան ստակ ունենալ, քիչ մը հսկիկ առողջութիւն, խելացի եւ աւելի անձնէր ընտանիք մը, անշո՛ւշտ, Ֆրանսայի գրական ցայտուն դէմքերէն մէկը պիտի ըլլար, որուն մէջ սակայն իր ցեղին արիւնը պիտի խօսէր: Բայց, ինչպէս յաճախ կը պատահի. Փարիզի

*) Պ. Լ. Կերտանի այս գեղեցիկ գործին մէնք ուրիշ առիթ էլ կուենանք անդրադառնալու: ԽՄԲ.

մէջ փայլուն ապագայ մը եւ փայլուն շրջանակ մը ստիպւած է լինել՝ իրեն-
ներուն բաղձաճիւղին տեղի տալու հա-
մար, որովհետեւ համար գոհողութիւն-
ներ բրած են եւ իրեն պէտք ունին այժմ
ապրելու համար Պալիսի մէջ: Եւ Տիգ-
րան առաջին եւ ձախող քայլը կտանէ.
Պալիս կը վերադառնայ:

Այստեղ՝ հակառակ իր եւրոպական
նրբութիւնները վերաւորող պզտիկ,
խամրեցուցիչ մթնոլորտին, Տիգրան
պիտի շահի ազգայնական տեսակետով,
քրքական մոլեռանդ եւ տոկմաքիւհ հո-
գիւն հետ իր առաջին հպումին: Եւ
Մօռիս Պառէսի օրինակին՝ պիտի ծնի
իր մէջ ազգային ոգին, որ դեռ անորոշ
էր եւ ոչ ցայտուն, իր մանկութենէն ի
վեր կրած զանազան ազդեցութիւննե-
րուն եւ ստացած զանազան դաստիա-
րակութիւններուն պատճառաւ: Այստե-
ղէն է որ պիտի դրկէ իր փրանսացի բա-
րեկամներուն այն նշանաւոր յօդածը,
գոր կը գտնենք պարոն կերտանի գիր-
քին յաւելածին մէջ եւ որ իրական
գլուխ գործոց մըն է:

Երբորդ մասը նւիրած է Տիգրանին
յեղափոխական գործունէութեան: Ազ-
գային հոգին ծնելէ վերջ՝ այդ հոգին
յեղափոխական միայն կրնար ըլլալ ժա-
մանակին բերումով: Բայց Տիգ-
րան այստեղ ալ կը յայտնէ իր բացառիկ
մտքին կամխառնութիւնը: Ամենէն
խիզալ եւ ամենէն «ամիրականալի» ծը-
բագիրներ երեւակայելէ վերջ — քրք-
րական բանակին դէմ հայ եւ յայն միաց-
եալ ապստամբութեան մը գաղափարը
(որուն մասին նշանաւոր ճառեր կը խօ-
սի եւ յօդածներ կը գրէ Աթէնքի մէջ,
ուր իր ամենէն փայլուն փառքի օրերը
պիտի ճանչնայ), յետոյ կիլիկեան Հա-
յաստանի առաջին ծրագիրը (որուն պի-
տի հետեւի յետոյ Պօղոս Նուպար փա-
շա) — կը քաշի յանկարծ յեղափոխական
կեանքէն: Թերեւս զինքն գերեզման ա-
ռաջնորդելիք անողոք ցաւին առաջին եւ

լուրջ հպումները կը գգայ արդէն, քե-
րեւս յեղափոխութեան վտանգներ կը
նախագուշակէ քրքահայ հատածին
համար: Որովհետեւ այս զարմանալի
խօսքը պիտի ընէ. «Ձեմ կրնար չմտա-
ծել երբեմն, որ աւելի լաւ է քերեւս
ապուշ տիրոջ մը հպատակիլ քան ամ-
բողջական յեղափոխութիւն մը ընել
Պալոս մէջ»:

Իսկ վերջին մասը եղբերգութիւն մըն
է, ուր՝ պարտւած, անօքի, մոռցած,
բայց հպարտ տղան չտրտնեցար իսկ, եւ
Փոլինքիփօի մէջ, այն մոգական կղզիին՝
ուրտեղ գերի բիւզանդական հին քա-
ղաքներուն ստեղծող իր տանջող
մարմինը եւ հիւծող հոգին դեռ պիտի
օրօրեն... կը մարի անշունչ, առանց
արձագանգի: «Առանց հասարակաց օ-
գուտի»: պիտի ըսէ Մօռիս Պառէս:

Պարոն կերտան ազգային ամիրաւո-
րին մը կը դարձանէ Տիգրան Երկա-
քի մոռցած դէմքը երեւան հանելով:
Իրապէս «երկիւղածութեան եւ գորովի
գործ մըն է» — ինչպէս ինքը կըսէ:
Տիգրան Երկաքի հրապարակային կամ
գրական գործերէն իր տւած էջերը լաւ
ըմտւած եւ ամենէն յաջողներէն պէտք
է ըլլան: Եթէ իրապէս, ինչպէս կը լը-
սեմ, մտադիր է Տիգրանին ամբողջական
գործերը հաւաքել եւ հրատարակել, ի-
րական մեկեմասի եւ մեծ հայաստե-
րի գործ մը ըրած պիտի ըլլայ:

Իսկ այս գրաւիչ նկարին *Քոնը* —
հայկական դատը, գոր պարոն կերտան
գիտուն եւ փափուկ վրձնիկ մը կը դը-
րոշմէ, իր բուն տեղն է, իր միշտ «*Կիւ-
ն*»-ին վրայ է — ինչպէս կըսեն, եւ մե-
զի կրկնակի հետաքրքրութեամբ եւ յու-
զումով կը պահէ մինչեւ վերջը: Վըս-
տահ եւ որ մէկէ աւելի հայաստե-
ր տարներ հետաքրքրութեամբ եւ համա-
կրութեամբ պիտի կարդան այս գործը:
Իսկ «շունչայի օտիմեքալիստները» եթէ
հանին զայն քղբատել, քերեւս խո-
կումի միւս մը գտնան այնտեղ:

ԷԼԻՁ ՄԷՀՏԵՐԵԱՆ